

УДК 94:351(47783/86)"18/19"

СИНЕРГЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ПАРТІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Олена Макарчук

*Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут права та психології,
вул. Князя Романа 3, 79000, Львів, Україна
e-mail: olena.makarchuk@gmail.com*

Розглянуто можливості застосування синергетичних підходів до предметної сфери партійної журналістики. На основі аналізу категоріального апарату синергетики зроблено висновок про безпосереднє ставлення цього постнекласичного знання до вивчення історії журналістики.

Ключові слова: синергетичний підхід, методологія гуманітарного знання, партійна журналістика.

Синергетика як міждисциплінарний напрям виникла у другій половині ХХ століття на основі критики класичної науки. Це був час, коли для багатьох дослідників класична наука здавалася кайданами, що стримували подальший науковий нарративний дискурс і з яких необхідно було вирватися. Обмеженість класичної науки, з точки зору її критиків, полягала у тому, що вона намагалася розглядати «чисті» системи, тобто такі, що повністю ізольовані від зовнішніх впливів. З однієї сторони така ідеалізація здавалася корисною, позаяк дозволяла описати явища у «незабрудненому» вигляді. Водночас зовнішні впливи здатні суттєво спотворювати кінцевий результат, що не лише заважало «чистоті» експерименту, а й призводило до хибних висновків і рішень.

Вийшовши з надр фізики та кібернетики, синергетика з останньої третини ХХ століття розпочала свій поступ у царині гуманітарного знання, у тому числі й у журналістиці.

Мета дослідження: визначити можливість застосування синергетичних методів та прийомів у галузі дослідження історії журналістики та її складової частини – партійної преси.

Пошукам шляхам застосування ідей синергетики у гуманітарних науках присвятили свої праці О. Князева та С. Курдюмов (соціосинергетика), М. Каган та Ю. Лотман (синергетика культури), С.Гоюманов та Г. Малинецький (синергетика історії), О.Шабров (синергетика суспільних процесів). Новий погляд на синергетичні категорії своєю «Синергетикою для гуманітаріїв» висловив Л. Мосионжик. І, нарешті, до синергетики у журналістиці звернувся відомий теоретик медіазнавства Є. Прохоров.

Ідеї нового постнекласичного знання практично одночасно у кінці 60-х років ХХ століття ввели у науковий вжиток німецький фізик-теоретик Герман Хакен та професор Брюссельського університету Ілля Пригожин. Дискусії щодо пріоритету призвели до того, що І. Пригожин принципово не вживав запроваджений Г. Хакенем термін «синергетика», натомість, називав своє вчення «теорією самоорганізації» [6, с. 22].

Разом з тим, термін «синергетика» (від грец. *Sinergos*, «си» – «спільно» і «ергос» – «дія») набув свого поширення у науковій сфері. Сьогодні, у загальноприйнятому поясненні, це наука, що вивчає основні закони самоорганізації складних систем, які, у свою чергу, складаються з великого числа частин, компонентів або підсистем, що взаємодіють між собою тим чи іншим способом.

Нові горизонти застосування ідей синергетики у гуманітарних науках викликали нечуваний ентузіазм у дослідників. «Синергетика, – зазначають О. Князева та С. Курдюмов, – може допомогти розкрити причини еволюційних криз, нестабільності та хаосу, оволодіти методами нелінійного управління складними системами, що перебувають в умовах невизначеності» [3, с. 71–72]. Унаслідок цього, як прийнято вважати, той, хто володіє синергетичним підходом, має не тільки нові інструменти пізнання, але й може здійснити прорив у науці та виробництві.

Понятійний апарат синергетики розуміє такі ключові категорії, як от: складно-організовані системи, нелінійність, відкритість, нестабільність, інтеграція і дезінтеграція, біфуркаційні зміни, флуктації, рух від упорядкованості до хаотичності та навпаки, еволюція, коеволюція, самоорганізація тощо.

Іншими словами, синергетика розглядає складні відкриті неурівноважені системи, яким властива «природня» нелінійність, а також нестійкі процеси еволюції, на які впливає багато факторів, у тому числі і випадкових, що здатні вивести вказану систему як на оптимальний розвиток, так і завести її у глухий кут.

При цьому значно зростає роль суб'єктивного фактора (людського впливу – як деструктивного, так і конструктивного).

Чи можна застосувати поняття та категорії синергетики до такого соціального явища як журналістика загалом та партійна журналістика зокрема?

По-перше, необхідно пояснити об'єкт дослідження – партійна журналістика. Ідея класово-політичного розшарування журналістики (прикладом якого є партійна журналістика) не зникне до того часу, доки аналогічне розшарування буде мати місце у соціальній дійсності. Як зазначав французький соціолог Р. Арон, демократичне суспільство природнім способом розпадається на чисельні групи за спільністю поглядів чи ідеологій [5, с. 49]. Причому кожна з них отримує правову можливість захищати свої ідеї та вести боротьбу з іншими групами. У цьому їм допомагає преса.

«У журналістику (сьогодення – О.М.) повертається партійність – зазначає відомий журналіст та медійний педагог Сергій Корконосенко, – редакції фактично примикають до тих чи інших політичних організацій, стають ніби їх агітаційним підрозділом» [5, с.50].

Чи можемо ми охарактеризувати партійну журналістику як складну неурівноважену систему? Так, вона неможлива без постійної та різнобічної взаємодії з іншими системами. Говорячи про це, ми маємо на увазі її залежність не тільки і не стільки від історичного часу як такого, але й від суспільного середовища, під дією якого вона формується. Середовище для партійної преси формується із складного переплетіння

обставин: соціально-політичного та державного устрою, домінуючих ідеологічних течій, культурних традицій та особливостей тієї чи іншої нації, рівня зрілості журналістської професії тощо.

Неурівноваженість очевидна і при розгляді історії журналістики, і при аналізі її сучасного стану, позаяк потенційна мінливість закладена в самій її природі.

Фазовий простір – так називають середовище, в якому відбувається життя системи. Середовище складно організоване, у ньому багато діючих сил, що в результаті визначають трансформацію системи у рамках її фазового простору, чи, як говорять синергетики, її фазову траєкторію. Принципово важливе значення у цьому контексті має значення, у якій фазі розвитку, у якій точці своєї фазової траєкторії знаходиться система «тут і зараз». Чи можна сумніватися у важливості цього бачення «середовища» для партійної журналістики? Та журналістика не просто функціонує у своїй стихії, вона живе у ній одночасно як породження і як важливий фактор впливу на неї.

Досліджуючи процеси самоорганізації складних систем, взаємних переходів порядку та хаосу в структуруванні світу, синергетика, тим самим, переосмислює значення останнього та демонструє нам, яким чином і чому хаос може виступати у якості конструктивного механізму еволюції, творчого начала, як з хаосу власними силами може розвинути нову організація.

Також, застосовуючи синергетичну методологію, можна усвідомити, що складно-організованим системам неможливо нав'язати шляхи їхнього розвитку тим більше, що для складних систем, як правило, існує кілька альтернативних шляхів розвитку. Не одиничність еволюційного шляху дає надію на можливість вибору варіантів подальшого розвитку, причому таких, що влаштовували б людину і не були руйнівними для природи

«Через хаос, – стверджують теоретики синергетики О. Князева та С. Курдюмов, – здійснюється зв'язок різних рівнів організації. У відповідні моменти нестійкості малі коливання (флуктуації) можуть розростатися у макроструктури» [4, с.7]. Звідси дослідники роблять висновок про те, що зусилля, дії навіть однієї людини не безплідні, а – в умовах нестійкості соціального середовища – можуть суттєво впливати на мікросоціальні процеси. На основі цього робиться висновок про потребу усвідомлення кожним індивідом великого вантажу власної відповідальності за долю всієї соціальної системи, всього суспільства. На думку ж А.П. Назаретяна, синергетика взагалі перетворює людину у центральну ланку наукової картини світу. «В рамках класичного та некласичного природознавства... присутність людини у світі бачилася прикрим непорозумінням, – вказує дослідник, – навпроти, в неокласичній науці, що просякнута ідеєю самоорганізації, картезіанська теза «Я існую» приймається за емпірично найбільш достовірну і початкову для побудови універсальної теорії. Звідси будь-яка масштабна модель, що ігнорує факт існування людини, вважається наперед недостовірною» [7, с.92]. Чи можна мати сумніви у застосуванні такого бачення у журналістських дослідженнях, зокрема і з історії партійної журналістики?

Загалом же у соціосинергетиці поняття хаос, криза та революція завжди співіснують при описі стану соціальних систем у період біфуркаційного розвитку («біфуркація» (лат.) – роздвоєний, означає якісні пребудови при зміні параметрів).

Так, на еволюцію концепцій та практики преси значний вплив мала марксистська теорія журналістики. Вона виникла та сформувалася в складних умовах народстання соціально-класових суперечностей, перш за все між багатими власниками засобів виробництва та незаможними верствами населення. Погляди представників цього напрямку (К. Маркс, Ф.Енгельс, В. Ленін, К. Каутський та ін.) перебували в нерозривному зв'язку з їхнім розумінням загального процесу історії та шляхів соціального прогресу. Друкованим органам вони відводили виключно важливе місце у системі засобів ідеологічної та політичної боротьби, досягнення її цілей.

Марксистична до краю довела політичний радикалізм, що знайшов свій вияв у тезі про непримиренну класову боротьбу за участі преси і в самій пресі. При біфуркаційному переломі у житті суспільства, що у марксистській теорії означало соціалістичну революцію, значно зросла роль не тільки суб'єктів (людей і соціальних груп) як творців історії, але й партійної преси, що, за висловом одного з ідеологів марксизму, мала стати «колективним пропагандистом, агітатором та організатором». Від поведінки історичних суб'єктів в конкретній ситуації залежало, якому шляху подальшої еволюції буде надана перевага. Вони стали постачальниками флуктуацій («флуктуація» – від лат. «коливання»), що визначають історичний вибір. І важливу роль у цьому процесі відігравала партійна преса.

Однак не лише марксистична та їх преса претендували на визначальні ролі у суспільному розвитку. Цього ж прагнули й інші політичні сили – як прогресивного, так і реакційного спрямування. Так, перша українська «модерна» партія – РУРП, заснована І. Франком та М. Павликом, за допомогою своїх пресових органів – журналу «Народ», газети «Хлібороб», «Радикал», «Громадський Голос» очолила радикальний рух Західної України кінця XIX століття. Цей рух, користуючись синергетичною термінологією, здійснював флуктуації з метою досягнути зміни системної якості і вийти на новий рівень розвитку. Разом з тим, девіація (внутрішні флуктуації) у самій партії привели до поділу радикального руху після смерті М. Драгоманова (ідейного натхненника і партії і партійної преси) та до диференціації у радикальному русі на соціалістів-народників, соціалістів-марксистів і радикальних народолюбів. Тут спрацював механізм інституалізації, що у кінцевому рахунку привів до нових структурних утворень (нових партій), кожна з яких, за допомогою своїх пресових партійних органів намагалася відігравати на арені соціальної дії більш активну, націлену на зміну старого порядку, роль.

Водночас, існує і інший погляд на механізми розвитку суспільства та роль девіацій у них. Так, соціалізація, на думку деяких дослідників, забезпечує контроль над людиною, нав'язує, прищеплює їй необхідні даній соціальній системі ролі, стереотипи поведінки [1, с.15]. Однак людина, у силу власної індивідуальності, під впливом «інноваційної енергії» (джерела розвитку) все одно приходять до девіації. Система ж через державу прагне звести прояв останніх до мінімуму, вдаючись до таких методів як репресії, судові переслідування, осуд громадської думки. Так, «Зорю Галицьку» (1848–1852) першу, за словами І. Франка «руську політичну часопись», очолив Антін Павенцький – відомий на той час адвокат, журналіст, громадський діяч. Після поразки «Весни народів» А. Павенцький, «спаралізований страхом перед владою», віддає управління газетою у власність Ставропігійському інституту [2], після чого «часопись» поступово змінює свій характер і напрям на москвофільський, що фактично призвело до закриття видання.

Важливим для синергетики є також поняття атрактору (від англ. «притягувати», «залучати») – одна з можливих у фазовому просторі привабливих точок. Для суспільних явищ це, вочевидь, існування і боротьба соціально-групових інтересів та об'єктивна необхідність, внутрішньо пов'язана з потребою поступального розвитку людства. Так, соціалістична партійна преса зароджується у буржуазному суспільстві як побічна гілка системи ЗМІ, створених буржуазною демократією. В залежності від обставин та ступеня своєї радикальності, вона діє легально (як у багатьох сучасних країнах Європи) або ж підпільно (як у Російській імперії початку ХХ століття). В умовах стабільного існування системи легальна журналістика соціалістичних партій співпрацює з пресою інших партій, позаяк на неї розповсюджується дія законодавства, вимоги ринкової конкуренції, загальноприйнятих професійних стандартів тощо. Разом з тим зберігається основна ознака цієї преси – служіння соціалістичній ідеї, яка встановлює заперечення експлуатації людини людиною, вимагає усупільнення більшої частини засобів виробництва, виступає за глибинне реформування суспільно-політичного ладу та за революційну зміну панівної форми власності й системи політичної влади.

Тому множинність атракторів – це множинність варіантів направленої поведінки по «вибору» наступних параметрів порядку, можливого, допустимого, оптимального – для системи у зв'язку з її внутрішньою потенцією та впливами ззовні. З огляду на це вибір для відкритої нелінійної системи залежить від сукупності реальних обставин у повній суперечностей обстановці фазового простору, рух у якому підпадає під вплив багатьох випадковостей у результаті спонтанних чи цілеспрямованих впливів.

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційні ідеї постнекласичного синергетичного знання стрімко входять у коло інтересів спеціалістів із журналістикознавства. Базові положення синергетики стають методологічною основою сучасних наукових концепцій, у тому числі, й тих, що стосуються історії партійної журналістики.

Зрозуміло, що навіть поглиблені знання теоретичних основ синергетики ще не виступають гарантією правильності стратегії і тактики певної політичної сили чи її пресового органу. Це зауваження стосується не лише тих ЗМІ, як прагнуть до революційної реорганізації суспільства, але й консервативних і навіть реакційних. З іншого боку, прийнято вважати, що у світі немає нічого більш практичного, ніж якісна теорія (за Людвігом Больцманом).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бушмелев А.А. Теория самоорганизации в изучении и решении социальных проблем./ А.А. Бушмелев Социальная синергетика и актуальная наука [Текст]: Человек, общество, природа в эпоху глобальных трансформаций: международный сборник научных трудов / М-во образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Поволжский гос. технологический ун-т»; [отв. и науч. ред. В. П. Шалаев]. – Йошкар-Ола: ПГТУ, 2013. – 379 с.
2. «Зоря Галицька» (1848-1857) – перша газета українською мовою. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://megapredmet.ru/1-49382.html>

3. Князева Е.Н. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: КомКнига, 2005. – 240 с.
4. Князева Е.Н. Синергетика как новое мировидение: диалог с И.Пригожиным / Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов // Вопросы философии, 1992. – № 12. – С. 3-20.
5. Корконосенко С. Основы журналистики: Учебник для студентов вузов / С.Г. Корконосенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 318 с.
6. Мосионжик Л. Синергетика для гуманитариев / Л.Мосионжик – Санкт-Петербург: Нестор-История, 2003. – 155 с.
7. Назаретян А.П. Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги / А.П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1997. – № 2.

SYNERGETIC APPROACHES TO STUDYING HISTORY OF PARTY JOURNALISM

Olena Makarchuk

*National University «Lviv Polytechnic»
3, Kniazia Romana Str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: olena.makarchuk@gmail.com*

The effects of synergetics on the processes of formation and further existence of one of the important branches of journalism – the party press – are considered in the article. The conclusion of the possibilities of applying the categories of synergetic terminology to the needs of studying the history of journalism was made. The new synergetic theory supplemented the old static picture with dynamics, showed the regularities of complete contradictions in the development, occurrence and destruction of various structures, including the media. Synergetics complemented the existing picture of the order and self-organization by the dialectic of order and chaos, the dialectic of time and the ideas of the irreversibility of bifurcation changes. All these theoretical concepts have a direct relation to journalism and its subject area – party journalism.

Key words: synergetic campaign, methodology of humanities, party journalism.